

Faiq Ələkbərli

AMEA Fəlsəfə
İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi,
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

VII Yazı

Azərbaycanın tanınmış qadın ziyalılarından olan Həkimə Billuri (1926-2000) Zəncan şəhərində dünyaya gəlmiş, 21 Azər hərəkatında fəal iştirak etmişdir. Milli hərəkat məğlub olduqdan sonra (1946) Bakıya köçmüşdür. Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini (1952) və Moskva İctimai Elmlər Akademiyasını (1963) bitirmişdir. Onun başlıca əsərləri "Mənim arzum" (1949), "Mübarizə illərində" (1951), "Şairin yadigarı" (1957), "Səhər günəşi" (1964), "İstərəm" (1969), "Çinar gözləyir mən" (1975), "Şerlər" (1980), "Bir də bahar gəlsə" (1984), "Səriyyə" ("Ölməz qəhrəman"), "Sənin həyatın", "Məhin", "O göylərin altında" və başqalardır.

Onun yaradıcılığında da daha çox maarifçi-mədəni məzmunlu türkçülük, azərbaycançılıq və islamçılıq mühüm yer tutur. Məsələn, Billurinin dini baxışları daha çox Yaradana, onun sonuncu Peyğəmbərinə və Əhli-Beytə son dərəcə bağlılıqda özünü büruzə vermişdir. Bütün varlığı, ürəyi, duyğuları ilə Yaradana bağlı olan Billuriyə görə, Onun sonuncu rəsulü da Məhəmməd peyğəmbərdir. Sonuncu peyğəmbər isə dünyaya qardaşlıq, sədaqət, dəyanət gətirmişdir. O, yazırdı:

Həm "Mən" deyəndə, Sən ümmət dedin,
Qardaşlıq, dəyanət, sədaqət dedin.
Dünyaya, bəşərə səadət dedin,
Ulu peyğəmbərim, Rəsulallahım!

Billuri hesab edirdi ki, "qılınca müsəlman" olmaq anlayışı yalandır, çünki o, özünü bir haqq məşəli ilə yanaraq, peyğəmbərin idrakına inanaraq müsəlman olub:

Tapındım möhtəşəm Quranına mən,
Qəlbimi titrədən azanına mən.
Əzablı ömrünün hər anına mən,
Ulu peyğəmbərim, Rəsulallahım!...

Səninlə tanıdım Allahımı mən,
O vahid, o dönməz pınahımı mən,
Ona bağlanmışam sabahımı mən,
Ulu peyğəmbərim, Rəsulallahım!

Billuri "Rəsulallah" şeirində isə şikayət edir ki, İslam dünyası yenə də böhran içindədir, artıq şəriətin qanun qaydaları çoxdan unudulmuşdur. İslam dininin şərtlərini yerinə yetirmək əvəzinə, müsəlmanlar bir-birinə qənim kəslmiş, üstəlik bir çoxu kafirlərə arxa olmuşlar. O, yazırdı:

Dağıtmışlar cəlalımı,
Artırmışlar məlalımı,
Haram almış halalımı,
Yarağımsan, Rəsulallah!

Müsəlman kafirə arxa,
Danır gözümlə baxa-baxa,
Ona necə deyir əxa?

Sınağımsan, Rəsulallah!

O, ümid edirdi ki, yalnız "peyğəmbərlər peyğəmbəri" kimi Allahın sonuncu elçisi insanlığın yer üzündəki səsi olub, bəşərin dərindən çarə tapa bilmək gücündədir.

Onun yaradıcılığında milli-maarifçiliyin ictimai-siyasi məzmunu özünü daha çox azərbaycançılıq ruhu və Azərbaycan milli azadlığı ilə bağlı mövzularda büruzə vermişdir. O, gənc yaşlarında, qələmə aldığı "Azərbaycan" şeirində (1946) 21 Azər hərəkatının qələbəsinə çox sevinmiş, bu yolda canını belə qurban verməyə hazır olduğunu ifadə etmişdir:

Azərbaycan, Azərbaycan şanlı
yurdum, məskənim
Ey umudum, səadətım. təravətli
gülşənim!
De, oxşadım neyə səni, ey sevimli
Vətənim?
Qoy yolunda qurban getsin həyatımla
bədənim.

O, "Azərbaycanım" adlı başqa bir şeirində də azərbaycançılıq hissələrini tərənnüm edərək yazırdı ki, vətəninə, millətini düşünmədən

dərki daha ağırlıdır. Hər halda, Sovet Rusiyasının təbliği o şəkildə qurulmuşdu ki, Azərbaycan çar Rusiyası və "İran" arasında parçalanmışdır, bölünmüşdür.

Ancaq əsil həqiqət ondan ibarət idi ki, birincisi o dövrdə çar Rusiyasıyla müharibə apararı fars "İran" deyil, Türk Qacarlar dövləti idi. İkincisi, belə olduğu təqdirdə Türk Qacarlar dövləti nə səbəbə Türk Azərbaycanı çar Rusiyası ilə öz arasında bölüşdürməli idi? Deməli, bütün bunlar cəfəngiyyatdan başqa bir şey deyil idi. Əslində 1813-cü il Gülküstan və 1828-ci il Türkmənçay sülh müqavilələri ilə Türk Qacarlar dövləti Cənubi Qafqazın, o cümlədən Şimali Azərbaycanın çar Rusi-

rada ifadə etdiyi "xırda millət" olub "böyük millət"lərin "parçala, hökm elə" siyasətinə dözməyimizin özü də nisbi bir həqiqətdir. Çünki bu günün həqiqətində "xırda millət"ik, ancaq ən azı 1925-ci ildəki pis-yaxşı Türk Qacarlar dövləti var idi. Ancaq onun da süqutu ilə doğrudan da istər Azərbaycanın quzeyində, istərsə də Azərbaycanın güneyində yaşayan Azərbaycan türkləri əslində dünyanın nəzərində ya "azlıq"dır, ya da "xırda millət"dir. Deməli, vaxtilə çar Rusiyasının, Sovet Rusiyasının işğalı altında olub bu gün müstəqil olan Quzey Azərbaycan xalqı və 1925-ci ildə hakimiyyəti əlindən qeyri-qanuni şəkildə zəbt edilən Güney Azər-

davam etdirəcəklərinə və milli bayraqlarını Azərbaycan səmasında qaldıracaqlarına inanırdı. O, yazırdı:

Bunu unutmamış xalqımız ancaq:
O gün ki, yenidən silahlanacaq.
O gün kəsibəcək zalımın əli.
Düşəcək torpağa zülmün heykəli!

Billurinin "İnanıram o parlaq günə" şeirində də Azərbaycan xalqının gec-tez öz dilinə, öz elinə, öz kimliyinə sahib çıxacağına böyük inamı ifadə olunmuşdur. O, zərər qədər də olsun, Azərbaycan xalqının haqq etdiyi azadlığa qovuşacağına şübhə etməzdi:

Güney Azərbaycanda milli maarifçilik: türkçülük/turançılıq və azərbaycançılıq

yası tərəfindən işğal ilə bənzəməyə məcbur oldu. Bu hadisələrin üstündən təxminən 100 il keçdikdən sonra, Türk Qacarlar dövləti özü də tarix səhnəsindən getdi və onun yerini fars "İran" tutdu. Məhz bundan sonra, o ideya daha çox təbliğ olunmağa başladı ki, vaxtilə Azərbaycan çar Rusiyası və "İran" arasında parçalanmış, ya da bölünmüşdür.

Sözün açığı, bir hissəsi Sovet Rusiyasının, böyük hissəsi isə ar-

baycan xalqı bütövləşmədikcə dünya xalqlarının nəzərində ya "kiçik dövlət", ya da "azlıq" hesab olunmağa davam edəcəkdir.

Üstəlik, İran Pəhləvilər və İran İslam rejimləri Qərb dövlətlərinin himayəsi ilə qeyri-qanuni hakimiyyət sahibi olduqdan sonra, Azərbaycan türklərini haqlı ikən haqsız göstərmək üçün əllərindən gələni ediblər. Belə ki, iran-fars millətçiləri Qərb dövlətlərinin himayəsi ilə Azərbaycan türklərini hər bir forma-

Xalqımın əməli bilirim haqqdır,
Haqqın al günəşi parlayacaqdır!!!
Bil ki, ölməyəcək ana dilimiz
Nə qədər yaşayır şanlı firqəmiz!
Onda ki, xalqımız edəcək qiyam –
O gün biləcəksən nədir intiqam!

O, "Azadlıq baharı" (1960) şeirində də, Azərbaycan xalqının milli azadlıq hislərinin tərənnümü olmağa çalışmışdır. Billuriyə görə, "azadlıq baharı" Azərbaycan elinə də gəlməli, azərbaycanlılar milli haqlarına qovuşmalı, iran-fars millətçilərinin zülmünə son verilməlidir. O, yazırdı:

Gəl, azadlıq baharı, sənsiz gülməni çəməni?
Sənsiz qəlbim, düşüncəm durulmanı bir anlıq?
Sənsiz ne elim güllər, nə də qəlbim danışar,
Gəl, azadlıq baharı, gəl, gəl, zamandır artıq.

Billuri Azərbaycan xalqı üçün "azadlıq baharını" gözlədiyi bir zamanda "islam inqilabı"nın baş verməsi, onun üçün də bir ümid işığı olmuşdur. Bir çox Azərbaycan müfəkkirləri kimi, o da ümid etmişdir ki, "inqilab" bütün "İran" xalqlarına azadlıq, haqq-ədalət gətirəcəkdir. O, bu ümidlərlə "1979" adlı şeirində yazırdı:

1979!
Sənə əhsən! Sənə alqış!
Sən qışınla gətirmisən
Azadlığın baharını.
İstibdadın pəncəsindən qurtamısən
Doğma Vətən diyarını!

O, inanırdı ki, "inqilab" nəticəsində Pəhləvilər və onun arxasında dayanan Qərb imperialistləri birdəfəlik məğlub olacaq, təxminən yarımsərhlik aclıq, zindan, ölüm, sürgün bitəcək, Azərbaycan xalqı da milli kimliyini, milli dilini, milli mədəniyyətini ifadə edə biləcəkdir. Ancaq çox keçmədən "inqilab" nəticəsində hakimiyyət başına gələn İran İslam rejimi Pəhləvilərdən heç də çox fərqlənməyən şovinist siyasəti ilə bütün milli ümid və istəklərin üstündən qara bir xətt çəkmiş oldu. Bu baxımdan Pəhləvilərdən sonra İran İslam rejimindən ağır bir zərbə alan Azərbaycan türklərinin yenidən toparlanması heç də asan olmadı. Bununla da heç bir vaxt əsarət altında yaşamaqla barışmayan Azərbaycan türkləri Milli oyanış hərəkatının yeni bir məhələsinə daxil olublar.

yaşamaq, bir an olsun mümkün deyildir:

Bir quşam ilk yurdum, yuvam da sənsən,
Mehriban elim də, obam da sənsən,
Nənəm də, anam da, babam da sənsən,
Köksünə sığınım ata məkanım,
Ümidim, sevincim, Azərbaycanım!

Billuri "Azadlıq yolunun yolçusuyam mən" şeirində isə Azərbaycan adlı vətəninə və millətinin azadlıq axtarışındadır:

Azadlıq yolunun yolçusuyam mən,
Sənin üçün ağ günlər gəzirəm, Vətən
Dünyanı gəzsəm də mən qans-qans,
Yenə səninləyəm, səninlə, bilsən.

Bir tərəfdən fars millətçilərinin Azərbaycan türklərini assimilyasiya siyasəti, yəni milli dilini, milli mədəniyyətini, milli tarixini, milli varlığını inkar etməsi, digər tərəfdən Azərbaycan xalqının iki hissəyə parçalanmış olması, Billurini düşündürən əsas məsələlərdən biri idi. Şübhəsiz, "parçalanmış xalq" statusunu daşımaq çox çətindir, üstəlik bunun özünü hansı formada

tiq fars-Pəhləvi "İran"ın tərkibində olan Azərbaycanın, Azərbaycan xalqının parçalanmış kimi ortada olması da artıq bir həqiqət idi. Gəncə, bu "parçalanmış xalq" gerçəkliyi həmin dövrün şərtləri ilə kifayətlənməyib, onun tarixi istər-istəməz 19-cu əsrin əvvəllərinə qədər aparılıb çıxarıldı. Tarixi şüurla bağlı olan "parçalanmış xalq" məsələsinə məhz bu prizmadan dəyərləndirən Billuri də yazırdı ki, iki əsrdir ayrılıq var və bunu qəbul etmək mümkün deyildir:

İki əsr ayrılıq,
Dəhşətə bir bax!
Bu dərdə dözməzdi dünyada bir dağ.
Bir xalq böldülər, sərhəd qoydular,
İkiyə bölünən Araz ağıladı.
Sərhəd yaraladı ana torpağı,
Bir elin, bir xalqın müsibətinə
Min kaman inlədi, min saz ağıladı.

Billuriyə görə, "parçalanmış xalq" olmağımıza və birləşə bilməməyimizə səbəb də "xırda millət" olub "böyük millət"lərin "parçala, hökm elə" siyasətinə qurban olmağımızdır. 8 Şübhəsiz, Billurinin bu-

da təhqir və təhdid yoluna əl atıblar. İran-fars şovinistləri milli haqqını istəyənləri, tələb edənləri hər daim ya öldürüblər, ya da "cinayətkar" adlandırılıb həbsxanalarda, sürgünlərdə çürüdüblər. Bunu, "Sürgün" şeirində (1947) Billuri də açıq şəkildə ifadə etmişdir:

Haqq dəyən çürüyür zindanızda,
Vətəninə sevən boranda, buzda
Can verir acından, soyuqdan yənə.
Nələr etmədiniz əziz vətənə?..

Billuri buna etiraz edərək, heç bir zaman Azərbaycan xalqının iran-fars millətçilərinin əsarəti ilə barışmayacağına, yenidən öz torpaqlarında azad yaşayacağına inanırdı. O, yazırdı:

Qoy maram zərbələr dəysin elimə,
Gərək sahib olum ana dilimə
Əlimə uçurub qara zindanı
Gərək azad edim Azərbaycanı!

O, "İntiqam" adlı şeirində də bir gün Azərbaycan xalqının yenidən özündə güc tapıb Səttarxanların, Xiyabanlıların, Pişəvərlərin yolunu